

بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان (۱۴ تا ۱۸ ساله شهر تهران)

عالیه شکر بیگی*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رژا جامع علوم انسانی

چکیده

یکی از پیامدهای طلاق در جوامع امروز افزایش میزان و نوع رفتارهای انحرافی است. طلاق از مهم‌ترین و بدخیم‌ترین آسیب‌ها و معضلات خانواده‌های جوامع صنعتی و یا در حال گذار مانند ایران است. باید توجه داشت که یکی از عوامل مؤثر در بزهکاری نوجوانان نابسامانی خانواده است. آنچه در تئوری‌ها و پژوهش‌های مربوط به رفتارهای بزهکاری حایز اهمیت است درک بهتر چگونگی بسط و دوام و استمرار رفتار بزهکارانه در جامعه است. تئوری‌ها و مدل‌های مختلفی جهت تبیین و علت‌یابی بزهکاری مطرح شده‌اند. در این مقاله ابتدا به بررسی اجمالی مسأله بزهکاری و عوامل مؤثر بر آن (ازدواج، طلاق، خانواده نابسامان و ...) پرداخته‌ایم سپس با استفاده از یک طبقه‌بندی و کمک از تئوری‌های جامعه‌شناسی انحرافات مانند تئوری روزن ائتشتیل، ساترلند، کورت لوبن، تالپیر و ... در قالب استخراج متغیرهایی که به نوعی تأثیرگذار بوده‌اند، عوامل مؤثر بر طلاق را مورد بررسی قرار داده‌ایم. در نهایت راهبردها و پیشنهادهایی در زمینه پیشگیری از بزهکاری ارائه شده است.

واژگان کلیدی

تئوری‌های بزهکاری، خانواده، طلاق، ویژگی‌های نوجوانان بزهکار، جرم، جوانی.

مقدمه

دانشمندان علوم اجتماعی معمولاً نظریه‌ها را برای تبیین پدیده‌های اجتماعی مورد توجه قرار می‌دهند. بنابراین مکتب‌ها و رویکردهای جامعه‌شناسی بزهکاری و جرم و جنایت، مجموعه‌ای از نظریه‌هایی هستند که می‌کوشند تا رفتار انحرافی را تبیین نمایند. میزان کاربرد هر کدام از نظریه‌های بزهکاری اجتماعی در اعتبارشان نهفته است. (احمدی، ۲، ۷۸)

از جمله مهم‌ترین کاربردهای نظریه‌ها جهت بررسی زمینه‌های رشد و توسعه، مهار بزه‌دیدگی بالاخص در نظام خانواده است، چرا که خانه مکانی است که زندگی در آن آغاز می‌گردد. متخصصان علوم اجتماعی معتقدند برای ایمن‌سازی افراد جامعه و تقلیل آسیب‌های اجتماعی باید به بررسی علت‌ها و عامل‌هایی پرداخت که تحت تأثیر آن علت‌ها، افراد زمینه‌سوز استفاده و پذیرش بزه را پیدا می‌کنند و باید راهکارهایی برای اصلاح آن ارائه کرد. (ماهنامه اصلاح و تربیت، سال سوم، شماره ۲۳)

باید توجه کرد که طلاق و گسستگی خانواده تأثیری مستقیم و قطعی در بروز رفتار بزهکارانه در جوانان دارد. بولی معتقد است جدایی از والدین به خصوص مادر موجب ناتوانی در برقراری رابطه عاطفی سالم و صحیح به هنگام بلوغ می‌شود. دکتر هوپر روان‌شناس معاصر و پزشک بیماری‌های روانی با پژوهش‌های خود نشان داده است که نزدیک به ۹۰ درصد از جوانان بزهکار، منحرف یا مجرم از خانواده‌هایی هستند که طلاق باعث از هم گسیختگی شیرازه زندگی آنان شده و سایه شوم خود را بر زندگی جوانان طلاق افکنده است.

هم‌چنین باید در ضرورت این پژوهش به این مسأله بسیار مهم و حیاتی در جامعه ایران اشاره کرد که طلاق هر سال سیر صعودی دارد و میزان طلاق در جامعه ایران رو به افزایش است که در این مورد جامعه‌شناسان به آنچه که روانکاوان، روان‌پزشکان و زیست‌شناسان در مورد علل کجروی می‌گویند آگاهی دارند و معتقدند که در واقع این «عمل اجتماعی»^۱ است که هسته اصلی این مبحث اجتماعی و جامعه‌شناختی می‌باشد، و توجیه اجتماعی بزهکاری و کجروی بایستی هم در فضای جامعه‌ای که عمل انحرافی در آن به وقوع پیوسته و هم در چهارچوب روابط متقابل اجتماعی صورت گیرد. (صدیق، ۱۳۷۴، ۹۴)

در این پژوهش تلاش شده است تا هم به عوامل ساختاری و هم موقعیتی در یک جامعه که به ایجاد بزهکاری، انحراف و جرم منجر می‌شود توجه شود. به واقع چهارچوب تئوریک این پژوهش

1. socialact

۷۷ ❖ بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان

چهارچوبی تلفیقی است و تلاش شده تا از نظریه‌های مختلف جامعه‌شناسان حوزه‌های مختلف آسیب‌شناسی اجتماعی درباره بزهکاری در یک جامعه کمک گرفته شود و متغیرهای مختلف در ایجاد بزهکاری مورد بررسی تجربی قرار گیرد و در واقع از دیدگاه جامعه‌شناختی راه‌های مختلفی برای مطالعه و بررسی بزهکاری‌ها و انحرافات اجتماعی ارائه شده که اغلب با هم فصل مشترکی دارند که در این پژوهش تلاش گردیده است در بین جوانان بزهکار (شهر تهران) مورد ارزیابی قرار گیرد. در این راستا ابتدا فرض‌های محوری این تئوری‌ها را مرور کرده و بعد سؤال‌های محوری و متغیرهای مستقل و وابسته آن را مرور نمودیم و به صورت تجربی و عملی راهبردها و راهکارها و پیشنهادهای ارائه شده در زمینه علل و عوامل ناشی از طلاق که در بزهکاری جوانان شهر تهران تأثیرگذار است مورد بررسی قرار گرفت و پیشنهادهایی در این مورد ارائه گردید.

زمینه‌های تئوریک پژوهش

با توجه به مسأله بزهکاری به عنوان یک مشکل اجتماعی و نظریه‌های بسیاری که در این زمینه وجود دارد، در این پژوهش سعی شده است تا با بهره‌گیری از روش تلفیقی نظریه‌ها، عوامل مؤثر در بزهکاری بررسی و در میدان عمل مورد سنجش قرار گیرد. در پژوهش حاضر سعی گردیده مفهوم بزهکاری فرزندان طلاق به عنوان یک پدیده اجتماعی مورد تبیین قرار گیرد.

۱- تئوری میدان از کورت لوین

میدان اجتماعی و روانی (عوامل فردی و محیطی) در گرایش فرزندان طلاق به بزهکاری مؤثر است. کورت لوین در این زمینه معتقد است رفتار انسانی تابع عوامل مختلف و به هم وابسته است و این عوامل را می‌توان به دو گونه خصایص شخصیتی و محیطی تقسیم کرد چرا که رفتار هر فرد تابع آن شرایط محدود زمانی و مکانی خاص است که او در آن زندگی می‌کند. این رابطه پویا تقابل موقعیتی را به وجود می‌آورد که رفتار تابع آن است.

$$B = F(P+E)$$

Behavior = function (personality + environment)

(خصوصیات محیط + خصوصیات شخصی) تابع = رفتار.

به عقیده کورت لوین، میدان اجتماعی شبکه‌ای است از مواضع نسبی که اعضای یک گروه آن را اتخاذ کرده و وابستگی و همبستگی که بین خود برقرار می‌کنند. ساخت یک گروه و سازمان،

فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی * سال دوم * شماره ۱

پویایی آن گروه و سازمان را معین می‌کند. (توسلی، ۱۳۷۵، ۸۵)

۲- تئوری فرزندان طلاق جویدیت والرسیتین و جون کلی

اشاره دارد به این مطلب: «جدایی والدین از همدیگر در گرایش فرزندان به بزهکاری مؤثر می‌باشد. «کودکان پس از جدایی پدر و مادر در اغلب موارد دچار اضطراب عاطفی آشکار شده و از آن رنج می‌برند. این دو نظریه‌پرداز هم‌چنین می‌گویند کودکانی که تجربه طلاق در زندگی خود را می‌بینند دارای اضطراب و فرار از خانه و خانواده می‌شوند و در نتیجه در دام مشکلات، انحراف‌ها و بزهکاری‌های مختلف می‌افتند. بدون تردید بعضی از منحرفان جوان به خانواده‌هایی تعلق دارند که دچار تعارض و کشمکش‌های خانوادگی و اختلاف‌های عاطفی هستند. (کی‌نیا، ۱۳۷۳، ۴۹۵)

وجود مسائلی چون متارکه، جدایی و طلاق که باعث شود تا کودک نزد دیگران دست به دست بگردد، لاقیدی‌های والدین نسبت به زندگی و فرزندان و سر و سامان زندگی کیفیت روابط زوجین و والدین بر اساس تضاد و یا هماهنگی بر بزهکاری جوانان تأثیر دارد. (قائمی، ۱۳۷۰، ۱۴۴)

نظریه افسردگی تاپیر

طلاق و جدایی والدین در گرایش به بزهکاری فرزندان تأثیر دارد. پسران و دختران جوانی که به سبب طلاق پدر و مادر خود را از دست می‌دهند از درون دچار خلاء و کمبود عمیق می‌گردند که ممکن است با دریافت محبت کمتری از جانب مادر به علت حجم شدید مسؤولیت‌های جدید به کم شدن اعتماد به نفس و در نتیجه افسردگی منتهی می‌شود. دومین تأثیر افسردگی روی کودک مخصوصاً بچه‌های بزرگتر از دست دادن قدرت ابتکار و بروز ناامیدی و درماندگی در نتیجه از دست دادن کفایت و شایستگی است که ممکن است انسان در شرایط مناسب محیطی از خود نشان دهد. (تاپیر، ۱۰۴، ۱۰۵)

نظریه اسگود و همکارانش

عدم حضور یک شخصیت مقتدر مانند پدر و مادر در بزهکاری اطفال و جوانان تأثیر دارد، در این راستا به ۴ دسته از عوامل مؤثر در نظریه اسگود و همکارانش اشاره می‌شود:

۱- فراهم بودن شرایط انحراف (مثلاً امکان دسترسی به عواملی نظیر الکل، سیگار، حشیش و ...)

۲- میزان گذراندن زمان با جوان‌های همسن^۱ در گروه‌های همسن، انسان کارهایی را انجام می‌دهد تا از جانب همسن‌ها تشویق شده یا توبیخ نشود.

۳- عدم حضور یک شخصیت مقتدر: بیشتر کارهای انحرافی در خانواده‌ها وقتی روی می‌دهد که

1. time with pees

یک عضو مقتدر خانواده در منزل نباشد.

۴- زندگی برنامه‌ریزی شده: به همان میزان که جوانان دارای برنامه در زندگی موفق می‌شوند به همان میزان وقت برای کارهای غیر برنامه‌ریزی شده کم می‌آورند.

نظریهٔ پیوند افتراقی (ادوین ساترلند)

فرآیند یادگیری رفتار مجرمانه به وسیلهٔ دوستان فرد مجرم تعیین می‌شود.

او می‌گوید بین میزان گرایش به دوستان منحرف و میزان بزهکاری رابطه وجود دارد. ساترلند در قالب نظریهٔ خود به نام «تداعی متمایز» معتقد است که انحراف‌ها عموماً در قالب گروه‌های نخستین نظیر گروه دوستان یا خانواده آمیخته می‌شود. این گروه‌ها بسیار منتفذتر از مأمورین و مسؤولین رسمی مانند معلمین، کشیشان، افراد پلیس و ابزار ارتباط جمعی می‌باشند.

از نظر ساترلند فرآیند یادگیری رفتار تبهکارانه شامل: تکنیک‌های تبهکاری، انگیزه‌ها، گرایش‌ها و دلیل تراشی لازم برای آن، می‌شود. بدین ترتیب یک جوان هم می‌آموزد که چگونه با موفقیت دزدی کند و هم چگونه استدلال بیاورد تا دزدی خود را توجیه کند و برای آن عذر بتراشد. (رفیع‌پور، ۱۳۷۸، ۵۲)

تئوری هرم نیازهای آبراهام مازلو

میزان امیدواری برای ارضای نیازها در گرایش به بزهکاری مؤثر می‌باشد. مازلو نیازهای موجود برای هر انسان را به ۵ دسته تقسیم می‌کند که به شرح زیر عبارتند از:

۱- نیازهای جسمانی، که هدف آن حفظ حیات زیستی انسان می‌باشد.

۲- حس صیانت (امنیت، آزادی)؛

۳- حس تعلق خاطر و عشق (محبت)؛

۴- ارزش، منزلت (خود و دیگران)؛

۵- پرورش و رشد شخصی (از طریق رشد امکانات و رشد ظرفیت‌ها و استعدادها)؛

باید توجه کرد که بزهکاری وقتی پیش می‌آید که یکی یا چند مورد از نیازها در جامعه ارضاء نشوند و در نتیجه فرد برای اینکه بتواند این نیازهای موجود را رفع نماید دست به اعمال خلاف می‌زند، چرا که خود در وهلهٔ اول باعث و بانی عدم ارضای نیازها شده است لذا فرد نیز به بزهکاری رو می‌آورد. (توسلی، ۷۵)

هم‌چنین در بررسی تأثیر طلاق بر بزهکاری جوانان از نظریه‌های:

۸۰ ♦ بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان

۱- موريس هالبواکس، ۲- نظریه نظارت اجتماعی (هیرثی)، ۳- نظریه آنومی و همبستگی دورکیم، ۴- نظریه هریر، ۵- تئوری سازال، ۶- گور، ۷- نظریه رابرت کلونر، ۸- دانکن میشل استفاده شد که در این راستا فرضیه‌ها و متغیرهای لازم از آنها استخراج گردید. این پژوهش درصدد است تا تأثیر طلاق والدین بر میزان بزهکاری کودکانشان و میزان بزهکاری این کودکان با کودکان عادی را مورد مقایسه قرار دهد.

فرضیه‌ها:

قابل ذکر است که فرضیه‌ها استنباطی از نظریه‌های فوق می‌باشند.

فرضیه شماره ۱: بین عوامل فردی (سن، درآمد خانواده و بعد خانوار و ...) و میزان بزهکاری رابطه معنی‌دار وجود دارد. بر اساس تئوری میدان اجتماعی کورت لوین بین این دو متغیر (عوامل فردی و میزان بزهکاری) رابطه مستقیم وجود دارد و این فرضیه مورد قبول واقع گردید.

فرضیه شماره ۲: بین عدم حضور شخصیت مقتدر در خانواده (نظارت والدین) و میزان بزهکاری رابطه وجود دارد.

با استفاده از تئوری اسگود و سازال بین این دو متغیر رابطه معکوس وجود دارد یعنی هر چقدر میزان حضور والدین و آگاهی آنها بیشتر باشد میزان بزهکاری کاهش می‌یابد و برعکس این قضیه نیز صادق است و این قضیه با چنین پشتوانه تئوریکي مورد قبول واقع گردید.

فرضیه شماره ۳: بین وجود ناپدری و یا نامادری در خانه (ازدواج مجدد والدین) و میزان بزهکاری رابطه وجود دارد. با استفاده از تئوری فرجاد و حسین بین این دو متغیر رابطه مستقیم وجود دارد یعنی هر چقدر میزان ازدواج مجدد والدین بالاتر باشد میزان بزهکاری نیز بالاتر می‌رود و این فرضیه با چنین پشتوانه تئوریکي مورد قبول واقع گردید.

فرضیه شماره ۴: بین طلاق (جدایی والدین از یکدیگر) و میزان بزهکاری رابطه معنی‌دار وجود دارد.

با استفاده از تئوری جودیت والریستین و جون کلی، اگنیو، تاپیر و ویلکینسن بین این دو متغیر رابطه مستقیم وجود دارد یعنی میزان طلاق بالا باشد میزان بزهکاری نیز بالا می‌رود.

فرضیه شماره ۵: بین نابسامانی خانواده (اختلافات خانواده) و میزان بزهکاری فرزندان رابطه معنی‌داری وجود دارد. با استفاده از تئوری هیروشی، نای، مکویی مارتین، سارا مکالین و هربر بین این دو متغیر رابطه مستقیم وجود دارد یعنی هر چقدر میزان نابسامانی خانواده بیشتر باشد میزان بزهکاری نیز بیشتر می‌شود. نتایج نشان‌دهنده تأثیر فرضیه فوق می‌باشد.

بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان ❖ ۸۱

فرضیه شماره ۶: بین میزان گرایش به خانواده و بزهکاری فرزندان رابطه معنی‌دار و معکوسی وجود دارد، یعنی هر چقدر میزان گرایش به خانواده بالا باشد میزان بزهکاری کاهش می‌یابد و این تئوری مورد قبول واقع گردید.

فرضیه شماره ۷: بین میزان ارضاء نیاز و میزان گرایش به بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد. با استفاده از تئوری نیازها (آبراهام مازلو، هزبرگ و بن فیگلن) بین دو متغیر رابطه معکوس وجود دارد یعنی هر چه میزان ارضاء نیازها بیشتر باشد بزهکاری کمتر می‌شود و این تئوری مورد قبول واقع گردید.

فرضیه شماره ۸: بین میزان محرومیت نسبی و گرایش به بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد، بین دو متغیر رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود دارد یعنی هر چقدر میزان محرومیت نسبی بالا باشد میزان بزهکاری نیز بالا می‌رود. این تئوری پذیرفته شد.

فرضیه شماره ۹: بین میزان رابطه و مبادلات اجتماعی و گرایش به بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد و این رابطه معکوس می‌باشد، یعنی هر چقدر روابط و مبادلات اجتماعی بالا باشد میزان بزهکاری پایین می‌رود. نتایج به دست آمده نشان دهنده تأثیر فرضیه فوق می‌باشد.

فرضیه شماره ۱۰: بین میزان همبستگی اجتماعی و گرایش به بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد و این رابطه معکوس می‌باشد یعنی هر چقدر میزان همبستگی اجتماعی بالا رود میزان بزهکاری کاهش می‌یابد. این فرضیه مورد تأیید است.

فرضیه شماره ۱۱: بین میزان از خود بیگانگی و گرایش به بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد و این رابطه مستقیم می‌باشد یعنی هر چقدر میزان از خود بیگانگی بالا رود میزان بزهکاری نیز افزایش می‌یابد. و این فرضیه مورد قبول واقع گردید.

فرضیه شماره ۱۲: بین میزان گرایش به دوستان و میزان بزهکاری رابطه معنی‌داری وجود دارد و این رابطه معکوس می‌باشد. هر چه میزان گرایش به دوستان بیشتر باشد میزان گرایش به بزهکاری نیز بالا می‌رود.

فرضیه شماره ۱۳: بین میزان انومی اجتماعی و میزان گرایش به بزهکاری رابطه وجود دارد. بین این دو متغیر رابطه‌ای مشاهده نشد، در این پژوهش این فرضیه مورد قبول واقع نشد و رد شد.

دیاگرام مدل علی برای تعیین عوامل مؤثر بر میزان گرایش به بزهکاری

داده‌ها و نمونه‌ها

پس از تنظیم معرفیها و شاخص‌ها و پرسش‌نامه‌ها نیز تهیه گردید. جامعه آماری این پژوهش کلیه بزهکاران دختر و پسر از سن ۱۴ تا ۱۸ سال شهر تهران در سال ۸۴-۸۳ مرکز کانون اصلاح و تربیت بودند و هم‌چنین جوانان غیر بزهکار (دختر و پسر) ۱۴ تا ۱۸ سال که در مدارس دولتی تهران در سال ۸۴-۸۳ مشغول تحصیل بوده‌اند. این افراد به گونه‌ای انتخاب شده‌اند که از نظر ویژگی‌های جمعیت‌شناسی، سن و جنس با جوانان بزهکار یکسان باشند و در واقع یک مقایسه بین جوانان بزهکار و غیربزهکار صورت گرفته است تا علل و عواملی که در بزهکاری جوانان در جامعه تأثیرگذارند شناسایی شود. قابل ذکر است که نمونه‌های انتخاب شده از طریق روش تصادفی سیستماتیک به دست آمده‌اند.

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که:

۱- ۵۵ درصد از آزمون‌های بزهکاری واقع در کانون اصلاح و تربیت بین سنین ۱۶-۱۷ سال

۸۳❖ بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان

می‌باشند و ۵۳٪ آزمون‌های غیربزهکار بین سنین ۱۶-۱۵ سال قرار دارند.

۲- ۵۰ درصد آزمون‌های بزهکار دارای تحصیلات راهنمایی می‌باشند و این در حالی است که ۸۵٪ افراد عادی (غیر بزهکار) دارای تحصیلات دبیرستان می‌باشند توجه و دقت در سن بزهکاران که بیشترین آن‌ها بین سنین ۱۷-۱۶ سال قرار دارند و تحصیلات، که ۵۰ درصد آنان دارای تحصیلات راهنمایی هستند نشان می‌دهد که بیشترین بزهکاران تحصیلات پایین دارند و یا ترک تحصیل کرده‌اند.

۳- درآمد خانواده ۶۱٪ درصد آزمودنی‌های بزهکار بین ۵۰۰-۲۰۰ هزار تومان می‌باشد در حالی که ۵۱٪ درصد نوجوانان عادی (غیر بزهکار) درآمد خانواده بین ۲۰۰-۵۰ هزار تومان را عنوان کرده‌اند. درصد بالایی از افراد غیر بزهکار دارای درآمد بالاتر از ۲۰۰ هزار تومان می‌باشند که این بدان معناست که خانواده‌های افراد غیر بزهکار از نظر درآمد وضع بهتری نسبت به خانواده‌های افراد بزهکار دارند.

۴- تعداد افراد خانواده ۶۰ درصد از بزهکاران بین ۷-۵ نفر و ۱۵ درصد آنان خانواده ۴-۲ نفری دارند در حالی که ۴۰ درصد نوجوانان غیر بزهکار دارای بعد خانوار بین ۷-۵ نفر و ۲۶٪ درصد بین ۴-۲ نفر می‌باشند و این نشان می‌دهد که تعداد افراد خانواده بزهکاران بیشتر از غیر بزهکاران می‌باشد و این یافته نتیجه می‌دهد که تعداد زیاد فرزندان، رسیدگی به تعلیم و تربیت آنها را مشکل می‌کند و توزیع درآمد خانواده که مصرف هر فرزند می‌شود با افزایش تعداد فرزندان کاهش می‌یابد.

۵- محل سکونت ۹۱٪ درصد افراد بزهکار شهر می‌باشد.

۶- ۷۵ درصد افراد بزهکار در خانواده‌هایی زندگی می‌کرده‌اند که مسکن شخصی داشته‌اند در حالی که ۸۰ درصد خانواده‌های غیر بزهکار دارای مسکن شخصی می‌باشند.

۷- ۴۳٪ درصد از نوجوانان بزهکار دارای شغل کارگری و ۲۰ درصد محصل و ۱۸٪ درصد دستفروش و ... می‌باشند در حالی که ۸۱ درصد از نوجوانان غیر بزهکار در همین سن محصل و ۶٪ درصد کارگران و ۶٪ درصد دستفروش می‌باشند. این یافته‌ها نشانگر ترک تحصیل و نداشتن شغل مناسب بزهکاران می‌باشد و می‌توان گفت یکی از علل بزهکاری نوجوانان و جوانان بیکاری و نداشتن شغل مناسب است.

۸- ۲۶٪ درصد پدران آزمودنی‌های بزهکار دارای شغل کارگری و ۳۵ درصد شغل آزاد و ۱۸٪

۸۴ ♦ بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان

درصد کارمند می‌باشند در حالیکه ۲۳/۳ درصد پدران آزمونی‌های غیر بزهکار دارای شغل کارگری و ۳۸/۳ درصد کارمند و ... می‌باشند.

۹- ۸۸/۳ درصد مادران آزمودی بزهکار خانه‌دار هستند در حالیکه ۵۲ درصد مادران آزمودی‌های غیر بزهکار خانه‌دار هستند.

۱۰- حدود ۵۶/۷ درصد بزهکاران با پدر و مادرشان زندگی می‌کردند و ۱۳/۳ درصد با مادر و ۱۱/۷ درصد با پدر و نامادری و ۱۱/۷ با پدر و ۵ درصد با مادر و ناپدیری زندگی می‌کنند.

۱۱- ۳۳/۳ درصد آزمونی‌های بزهکار ذکر نموده‌اند که والدینشان جدا از هم زندگی می‌کنند و از این بخش ۲۸ درصد عامل جدا زندگی کردن والدین خود را طلاق ذکر نموده‌اند که این درصد قابل ملاحظه‌ای نیست.

۱۲- در بیان علت حضور افراد در کانون اصلاح و تربیت ۱۶/۷ درصد آزمودی‌ها به علت سرقت، ۵ درصد قتل، ۱۸/۳ درصد افراد به علت اعتیاد، ۱/۷ درصد افراد ولگردی، ۳/۳ درصد داشتن رابطه نامشروع، ۱۸/۳ درصد قاچاق مواد مخدر، ۲۱/۷ درصد ضرب و جرح و ۱۵ درصد افراد سایر موارد اشاره نموده‌اند که بالاترین درصد جرایم مربوط به سرقت و ضرب و جرح می‌باشد و کمترین مورد ولگردی و رابطه نامشروع.

۱۳- ۸/۳ درصد نوجوانان بزهکار موافق بزهکاری و گرایش به آن هستند و ۶/۷ درصد تا حدودی مخالف بزهکاری و ۱۸/۳ درصد مخالف بزهکاری و ۵۱ درصد نامعلوم می‌باشد و این بیانگر این است که می‌توان نوجوان بزهکار را اصلاح نمود.

بر اساس ضریب همبستگی پیرسون، سطح معنی‌داری هر یک از متغیرهای مستقل و هم‌چنین ضریب همبستگی این عوامل با متغیر وابسته مورد سنجش قرار گرفته که بیشتر متغیرهای مستقل با متغیر وابسته (بزهکاری) رابطه دارند.

اعتبار و روایی گویه‌ها بر اساس ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید، آلفای مربوط به هر متغیر و در کل اعتبار و روایی گویه‌ها برای سنجش متغیرها به اثبات رسید. اعتبار و روایی این متغیر در حد خیلی خوب و بالایی می‌باشند.

برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از روش آماری کی‌دو (X^2) استفاده شده است. بر اساس آزمون کی‌دو نتایج حاصله مشخص گردید که در این پژوهش اکثر فرضیه‌های مورد نظر مورد قبول واقع شده و بیشتر متغیرهای مستقل با وابسته دارای رابطه معنی‌داری هستند.

هم‌چنین بر اساس معادله رگرسیون چند متغیری برای پرسش‌نامه «ب» مشخص گردید که بین

۸۵ ❖ بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان

عوامل مستقل با متغیر وابسته تفاوت معنی داری وجود دارد و همچنین بین گرایش به خانواده و ارضای نیاز با متغیر وابسته تفاوت معنی داری وجود دارد و رابطه معنی داری بین دو متغیر با متغیر وابسته وجود دارد.

بین بعد خانوار، درآمد با متغیر وابسته (از خود بیگانگی) تفاوت معنی داری وجود دارد. همچنین با استفاده از آزمون T.Test می توان نتیجه گرفت بین عامل (نوع مسکن، عوامل جرم، گرایش به دوستان) با متغیر وابسته تفاوت معنی داری وجود دارد و همچنین بین عامل (محل سکونت، شغل مادر، نوع زندگی والدین) با متغیر وابسته (بزهکاری) تفاوت معنی داری وجود ندارد.

همچنین با استفاده از تحلیل واریانس یک طرفه می توان نتیجه گرفت که بین عامل (سن و انومی اجتماعی) با متغیر وابسته تفاوت معنی داری وجود ندارد اما بین عامل (درآمد، بعد خانوار) با متغیر وابسته تفاوت معنی داری وجود دارد و همچنین بیشتر عوامل مستقل با متغیر وابسته دارای تفاوت معنی داری هستند و این فرضیه های پژوهش را تأیید می نماید.

بنابراین نتیجه ای که پژوهشگر در رابطه با پرسش نامه ها می گیرد این است که بالاترین درصد بزهکاری نوجوانان ۱۶-۱۷ سال می باشد، بالاترین درصد در ارتباط با ترک تحصیل و یا پایین بودن سطح تحصیلات بزهکاران می باشند و در مقابل نوجوانان عادی در همان سن دارای تحصیلات خوب و در حال تحصیل بودند. در موقع پر کردن پرسش نامه ها پایین بودن سطح تحصیلات بزهکاران کاملاً مشخص و آشکار بود و این امر نشان می دهد که عدم آگاهی و تجربه این نوجوانان می تواند عاملی برای بزهکاری آنان به شمار آورد.

همچنین در مورد درآمد ۶۱/۷ درصد بزهکاران و ۵۱/۷ درصد افراد غیر بزهکار درآمد بین ۲۰۰-۵۰ هزار تومان داشته اند که نشانگر درآمد کم خانواده های افراد بزهکار می باشد.

- تعداد افراد خانواده بزهکار بیشتر بین ۷-۵ نفر می باشد در حالی که تعداد افراد خانواده نوجوان عادی بیشتر بین ۲-۴ نفر می باشد.

در مورد محل سکونت خانواده های نوجوانان بزهکار ۷۰ درصد دارای مسکن شخصی می باشند در حالیکه افراد غیر بزهکار ۸۰ درصد دارای مسکن شخصی می باشند.

- حدود ۵۶/۷ درصد بزهکاران با پدر و مادرشان زندگی می کنند، ۱۳/۳ درصد با مادر و ۱۱/۷ درصد با پدر و نامادری و ۱۱/۷ درصد با پدر و ۵ درصد با مادر و ناپدری زندگی می کنند و طبق بررسی های پژوهشگر در این پژوهش ۳۳ درصد افراد غیر بزهکار از وجود پدر و مادر در کنار هم

۸۶ ❖ بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان

محروم می‌باشند و ۲۳/۴ درصد از افراد از وجود مادر محرومند و ۱۸/۳ درصد از وجود پدر محرومند. بنابراین فقدان پدر و مادر، اضطراب و احساس ناامنی به خاطر نداشتن محیط گرم خانوادگی می‌تواند در گرایش آنها به بزهکاری مؤثر باشد. نوجوانان بزهکار که پدر و مادرشان از هم جدا شده‌اند یعنی طلاق گرفته‌اند به این نکته اشاره نموده‌اند که غم و اندوه و کسلی فراوانی در خود احساس می‌کنند و برای نجات و رهایی از تنهایی و ناراحتی به طرف دوستان ناباب گرایش پیدا کرده‌اند، در محیط خانوادگی گرم و صمیمی زندگی نمی‌کرده‌اند و احساس بی‌ارزشی می‌کنند و نیازهای آنها که محبت والدین و خانواده‌ای سالم می‌باشد ارضا نمی‌شده است. احساس حقارت می‌کنند و هرگز برای جامعه خود و خانواده مفید نبوده‌اند و به انواع جرایم دیگر رو می‌آورند که متأسفانه اگر خانواده، دوستان و اطرافیان برخورد خوبی با این افراد داشته باشند می‌توانند با راهنمایی و هدایت آن‌ها اصلاح شوند.

مورد دیگری که در پرسش‌نامه عنوان شده بود انگیزه ارتکاب جرم بود که تمام آنها به فقر مالی، داشتن دوستان ناباب و جدایی پدر و مادر اشاره داشتند، ناگفته نماند که ۳۳/۳ درصد بزهکاران پدر و مادرشان از هم جدا زندگی می‌کنند که از این میزان ۲۸ درصد عامل جدایی والدین را طلاق عنوان نموده‌اند که نشانگر این است بین طلاق و بزهکاری فرزندان رابطه وجود دارد ولی این بدان معنا نیست که طلاق تنها عامل بزهکاری فرزندان می‌باشد بلکه عوامل دیگر نیز در بزهکاری فرزندان مؤثر است.

وجود فیزیکی پدر و مادر برای تربیت کودکان کافی نیست بلکه پدر و مادر با تفاهم و همدلی و کنترل منطقی و عاقلانه می‌توانند فرزندان خود را تربیت کنند و انسان‌هایی پاک و سازنده و فعال را تحویل اجتماع دهند.

پژوهشگر معتقد است در مجموع سطح سواد پایین، فقدان پدر یا مادر و افزایش فرزندان خانواده، وجود فرد معتاد در خانه، ازدواج مجدد والدین، نابسامانی خانواده و استفاده از مواد مخدر و ... می‌تواند در گرایش نوجوانان به بزهکاری مؤثر باشند.

این عوامل در کشورهای دیگر نیز از عوامل بزهکاری شناخته شده است. اگر چه زبان افراد، در فرهنگ‌های مختلف متفاوت است اما زبان نیازهای اقتصادی، زبان نیاز به محبت والدین، زبان نیاز به تغذیه و ... در تمام فرهنگ‌ها یکسان است بر اساس بررسی‌های انجام شده عدم امکان برای فراهم آوردن وسایل تفریح و پر کردن اوقات فراغت فرزندان و ناتوانی خانواده برای محافظت فرزندان از مفاسد موجود در محیط‌های ناسالم و معاشرت با افراد ناباب همگی ناشی از فقر و

بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان ❖ ۸۷

تهیدستی خانواده است. تنبیه و زندانی کردن کودکان نیز نه تنها از رفتار ضد اجتماعی آنان نمی‌کاهد بلکه آن را زیاده‌تر می‌کند در حالی که با تربیت صحیح به موقعیت بهتری می‌توان دست یافت. هم‌چنین باید توجه داشت که کودک و نوجوان احتیاج به محدودیت و کنترل منطقی و عاقلانه دارد و اگر از حد لازم خود پا را فراتر بگذارد باید تنبیه توأم با محبت و دلسوزی شود. علاوه بر بحث و پیشنهادها، نتایج بدست آمده از اطلاعات توصیفی و تئوریک بیانیگر این نکته است که برای پیشگیری از بزهکاری جوانان دستور یا فرمول خاصی وجود ندارد. آنچه که از مطالعه پژوهش بر می‌آید این است که کل اجتماع باید در مورد پیشگیری و از بین بردن بزهکاری اقدام کنند. از رایج‌ترین انواع درمان بزهکاری در جوانان می‌توان به اجتماع درمانی اشاره کرد. در اجتماع درمانی سطوح اول دوره مقدماتی یا کارورزی مطرح می‌شود. در این سطح جوان می‌آموزد که چگونه با دیگران ارتباط برقرار کند و ارزش‌های آنها را مد نظر قرار دهد، در این وضعیت جوان باید مقررات و قوانین مربوط به روابط اجتماعی را فرا گیرد و آنها را درونی سازد بنابراین، در مرحله اول جوان تلاش می‌کند تا مقررات اجتماعی و قوانین را شناخته و به آنها احترام بگذارد. در سطح دوم به جوان مسؤولیت‌هایی داده می‌شود که وی باید بتواند به عنوان عضوی از جامعه فعالیت‌های خاص را صورت دهد و ویژگی‌های مسؤولیت‌پذیری در این افراد افزایش می‌یابد. در سطح آخر که کمتر شخصی در این مرحله از اردوگاه باقی می‌ماند اصطلاح معلم یا مباشر مطرح می‌شود و در این سطح جوان علاوه بر رشد اجتماعی مطلوب توانسته است مسؤولیت‌پذیری را نشان دهد و آن وقت در نقش یک سرمشق، افرادی را که وارد به مرحله اول می‌شوند مورد آموزش قرار داده و تلاش می‌کند تا آنان را به فردی سودمند در اجتماع تبدیل کند. (هافمن، هاریس و هال، ۱۹۹۴، ۴۴۵)

هم‌چنین برای درمان هر چه بهتر بزهکاری باید به سبب‌شناسی بزهکاری از لحاظ زیستی، اجتماعی و روانی توجه خاص مبذول کنیم.

پیشنهادهای فرهنگی و اجتماعی

- برای اینکه بتوانیم میزان بزهکاری را در کشورمان کاهش دهیم باید به موارد زیر عمل کنیم:
- ۱- بالا بردن سطح شعور اجتماعی و سواد جامعه از طریق تأسیس کلاس‌های آموزشی به ویژه برای والدین.
  - ۲- بالا بردن سطح آگاهی و بینش خانواده برای پاسخ‌گویی به احساس و عاطفه‌های فرزندان

خود.

۳- بالا بردن کیفیت آموزش علمی و حرفه‌ای کودکان در کانون اصلاح و تربیت.

۴- بهسازی و سالم‌سازی محیط اجتماعی برای دست یافتن به وسایل لازم برای پرورش کودک و

نوجوان.

۵- برنامه‌های اساسی و جدی برای بالا بردن سطح درآمد خانواده و کاستن از هزینه‌ها، دور

کردن موجبات تزلزل و ناامنی از خانواده‌ها.

۶- از میان برداشتن تبعیض‌های طبقاتی از جامعه که بدون آن نمی‌توان انتظار کاهش

کمبودهای اجتماعی را داشت.

۷- تعدیل نابرابری‌های طبقاتی.

۸- فراهم کردن امکانات لازم برای تحصیل تا سطح عالی از سوی دولت، صرف نظر از موقعیت

خانواده.

۹- از میان بردن بدبینی دانش‌آموزان نسبت به ناموفق بودن در آینده و تأمین زندگی آینده برای

آنان.

۱۰- توسعه خدمات رفاهی اجتماعی، درمانی، روانی و عاطفی و جمع‌آوری خلافکاران و بزهکاران

از سطح جامعه.

۱۱- جلوگیری از آثار جنایی.

منابع و مأخذ

۱- کریمی، دکتر یوسف، ۱۳۷۷، روان‌شناسی اجتماعی، نظریه‌ها، مفاهیم و کارکردها، تهران: ارسباران.

۲- آلبورت، گوردن ریلیو، جونز، ادوارد، ای، ۱۳۷۱، روانشناس از آغاز تا کنون، ترجمه محمد تقی‌منش

طوسی، مشهد: آستان قدس رضوی.

۳- علوی یزدی، محمد تقی، ۱۳۷۹، بررسی مسائل نگرشی در نوجوانان بزهکار، بی‌جا: مؤسسه

انتشارات یزد.

۴- شامبیانی، دکتر هوشنگ، ۱۳۷۹، بزهکاری اطفال و نوجوانان، تهران: مجد و ژوبین.

۵- اصلاح و تربیت، ۱۳۸۳، ماهنامه اجتماعی، فرهنگی آموزشی، شماره ۳۴، پیاپی ۱۱۹، سال سوم، دی

ماه.

۶- اصلاح و تربیت، ۱۳۸۳، ماهنامه اجتماعی، فرهنگی آموزشی، شماره ۳۳، پیاپی ۱۱۸، سال سوم، آذر

فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی * سال دوم * شماره ۱

بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان ❖ ۸۹

ماه.

- ۷- اصلاح و تربیت، ۱۳۷۵، ماهنامه داخلی آموزشی و پژوهشی سازمان زندان‌ها، شماره ۲۳.
- ۸- اصلاح و تربیت، ۱۳۷۵، ماهنامه اجتماعی فرهنگی، شماره ۲۵.
- ۹- اصلاح و تربیت، ۱۳۷۵، ماهنامه اجتماعی فرهنگی، شماره ۵۶.
- ۱۰- ساروخانی، دکتر باقر، ۱۳۸۱، **جامعه‌شناسی خانواده**، تهران: سروش.
- ۱۱- ستوده و میرزایی، ۱۳۸۱، **روان‌شناسی جنایی**، تهران: آوای نور.
- ۱۲- فرجاد، دکتر محمّد حسین، ۱۳۷۲، **آسیب‌شناسی اجتماعی، سبزه‌های خانواده و طلاق**، تهران: منصوری.
- ۱۳- گواهی، زهرا، ۱۳۷۳، **بررسی حقوق زنان در مسأله طلاق**، تهران: سازمان تبلیغات اجتماعی.
- ۱۴- بیرو، آلن، ۱۳۶۶، **فرهنگ علوم اجتماعی**، ترجمه دکتر باقر ساروخانی، تهران: کیهان.
- ۱۵- نوایی‌نژاد، شکوه، ۱۳۸۱، **رفتارهای بهنجار و نابهنجار نوجوانان**، تهران: اولیاء و مریبان.
- ۱۶- اداره کل بهداشت و درمان سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی قوه قضائیه، ۱۳۸۳، **مبانی شخصیت**، بی‌جا: مهر ماه.
- ۱۷- کونن، بروس، ۱۳۷۰، **درآمدی بر جامعه‌شناسی**، ترجمه محسن تلاش، تهران: فرهنگ معاصر.
- ۱۸- گیدنز، آنتونی، ۱۳۸۱، **مبانی جامعه‌شناسی**، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نی.
- ۱۹- ساروخانی، دکتر باقر، **طلاق پژوهشی در شناخت واقعیت و عوامل آن**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۰- سگالن، مارتین، ۱۳۷۰، **جامعه‌شناس تاریخی خانواده**، ترجمه حمید الیاسی، تهران: مرکز.
- ۲۱- ویلیام جی گود، ۱۳۵۲، **خانواده و جامعه**، ترجمه ویدا ناصحی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ۲۲- استفان مور، ۱۳۷۶، **دییایچه‌ای بر جامعه‌شناسی**، ترجمه مرتضی ناقبارفر، تهران: ققنوس.
- ۲۳- هاجری، عبدالرسول، ۱۳۸۲: **فمینیسم جهانی و چالش‌های پیش رو**، قم: بوستان.
- ۲۴- احمدی، درآمدی بر اندیشه‌ها و نظریه‌های جمعیت‌شناسی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۲۵- پاتریک نولان، گرهارد دلنسکی، ۱۳۸۰، **جامعه‌های انسانی**، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نی.

۹۰ ♦ بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان

- ۲۶- ماهنامه علمی و فرهنگی و اجتماعی زنان، مرداد ماه ۱۳۸۳.
- ۲۷- اسلامی نسب، علی، ۱۳۷۶، رفتارهای جنسی انسان، تهران: حیان.
- ۲۸- باکر، ف، ۱۳۷۵، خانواده درمانی پایه، ترجمه محسن دهقانی و زهره دهقانی، تهران: رشد.
- ۲۹- ستوده: هدایت‌الله، ۱۳۷۶، آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)، بی‌جا: آوای نور.
- ۳۰- اعزاز، شهبلا، ۱۳۷۶، جامعه‌شناسی خانواده، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- ۳۱- محسنی، دکتر منوچهر، ۱۳۷۵، مقدمات جامعه‌شناسی، تهران: داوران.
- ۳۲- دانش، دکتر تاج‌زمان، ۱۳۷۲، اطفال و نوجوانان بزهکار، تهران: تهران تایمز.
- ۳۳- دانش، دکتر تاج‌زمان، ۱۳۷۴، مجرم کیست؟ جرم‌شناسی چیست؟، تهران: کیهان.
- ۳۴- طبعی، حشمت‌الله، ۱۳۶۶، مبانی اصول و جامعه‌شناسی، بی‌جا: اسلامی.
- ۳۵- روشن، رسول، فرآیند مشاوره قبل از ازدواج، مجموعه مقالات همایش سراسری مشاوره سازمان بهزیستی کشور، معاونت امور فرهنگی و پیشگیری.
- ۳۶- بنی اسدی شهربانک، حسن بررسی و مقایسه عوامل مؤثر اجتماعی فردی و شخصیتی در زوج‌های سازگار و زوج‌های ناسازگار در شهر کرمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۳۷- ثنایی، باقر، ازدواج، دیدگاه‌ها، پرتگاه و سلامت آن، بی‌جا: پژوهش‌های تربیتی.
- ۳۸- روحانی، محمود، الممجم الماحصایی لمالفاظ القرآن الکریم، فرهنگ آماری کلمات قرآن کریم، مشهد: آستان قدس رضوی.
- ۳۹- کاویان‌پور، احمد، ۱۳۷۷، ازدواج و زندگی موفق، آذرکهنی، بی‌جا: بی‌نا.
- ۴۰- پزنده، زهرا، ۱۳۷۰، ازدواج حقوق و وظایف متقابل زوجین، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۴۱- بوهانون، پل، ابعاد طلاق، مجله کهکشان شماره ۱۰، ۷.
- ۴۲- حقانی زنجانی، حسین، ۱۳۶۵، طلاق یا فاجعه انحلال خانواده، قم: فرهنگ اسلامی.
- ۴۳- نامه علوم اجتماعی جلد دوم شماره سوم، دانشگاه تهران، بهار ۱۳۷۲.
- ۴۴- تاپیر، ۱۳۶۹، بچه‌های طلاق، ترجمه توراندخت تمدن، تهران: روشنگران.
- ۴۵- آدامکاس و همکاران، ۱۳۷۰، کودکان محروم از پدر، ترجمه باقری و عطاران، بی‌جا: بی‌نا.
- ۴۶- فرجاد، محمد حسین، ۱۳۶۹، روان‌شناسی جنایی، بی‌جا: همراه.

بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان ❖ ۹۱

۴۷- کاظمی پور، دکتر شهلا، ۱۳۸۳، آمار طلاق در ایران، مجله فرهنگ و پژوهش، شماره پیاپی ۱۶۹، آبان ماه.

۴۸- خلعتبری، منصور، ۱۳۵۵، ایذه و آزار کودکان یا کودک آزاری، مجله حقوق دادگستری.

۴۹- ویلیام سی، کوراکیوس، ۱۳۶۷، بزهکاری نوجوانان، مسأله‌ای برای دنیای مدرن، سازمان علمی فرهنگی یونسکو.

۵۰- مجله انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۶۱.

۵۱- مجله پیوند، شماره ۱۴۶.

۵۲- نشریه روان‌شناسی مرکز روان‌پزشکی رازی شماره ۱۳.

۵۳- مجله فرهنگ و پژوهش شماره ۱۷۵، ۱۳۸۳.

۵۴- مجله سیاسی اقتصادی، شماره ۱۹۲-۱۹۱.

۵۵- کی‌نیا، مهدی، ۱۳۷۹، مبانی جرم‌شناسی، جلد دوم، تهران: دانشگاه تهران.

۵۶- پورافکاری، نصرت‌الله، ۱۳۷۶، فرهنگ جامعه روانشناسی و روانپزشکی فارسی، تهران: فرهنگ معاصر.

۵۷- صداحی، احمد، ۱۳۷۰، بزهکاری اطفال و نوجوانان، بی‌جا: بی‌نا.

۵۸- علی‌نژاد، معصومه، ۱۳۶۹، بررسی رابطه طلاق والدین با افسردگی دانش‌آموزان ۱۵ و ۱۸ ساله، پایان‌نامه دوره کارشناسی دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

۵۹- دودانگه، مریم، ۱۳۸۱، میزان گرایش نوجوانان به بزهکاری، پایان‌نامه دوره کارشناسی دانشگاه آزاد اسلامی زنجان.

۶۰- تفنگچی، ۱۳۵۲، بررسی علل بازگشت به اعتیاد، بی‌جا: بی‌نا.

۶۱- رفیع‌پور، دکتر فرامرز، ۱۳۷۸، آنومی یا آشفتگی‌های اجتماعی، تهران: سروش.

۶۲- عاملی، باقر، ۱۳۵۰، حقوق خانواده، تهران: نشریه شماره ۲۰ مدرسه عالی دختران، ۲۵ شهریور.

۶۳- ساروخانی، باقر، ۱۳۷۵، درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی، تهران: کیهان.

۶۴- توسلی، دکتر غلام‌عباس، ۱۳۷۵، نظریه‌های جامعه‌شناسی، قم: سمت.

۶۵- کی‌نیا، مهدی، ۱۳۷۳، پژوهشی در عوامل اجتماعی طلاق، قم: مطبوعات دینی.

۹۲ ♦ بررسی رابطه بین طلاق و بزهکاری فرزندان

- ۶۶- قائمی، علی، ۱۳۶۴، آسیب‌ها و عوارض اجتماعی و ریشه‌یابی و درمان، تهران: امیری.
- ۶۷- شفیق‌آبادی، عبدالله، ۱۳۷۱، فنون و تربیت کودک، بی‌جا: چهره.
- ۶۸- رفیع‌پور، فرامرز، ۱۳۸۰، آناتومی جامعه، تهران: انتشار.
- ۶۹- حسینی، ۱۳۸۱، گریز از ظلم خانه و پناه به ظلم جامعه، نشریه آفتاب یزد، دی ماه.
- ۷۰- شریعتمداری، دکتر علی، روان‌شناسی تربیتی، اصفهان: مشعل.
- ۷۱- ممتاز، فریده، ۱۳۸۱، انحرافات اجتماعی، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ۷۲- اسکید مور ویلیام، ۱۳۷۲، تفکر نظری در جامعه‌شناسی، علی محمدی حاضری و دیگران، تهران: سفیر.
- ۷۳- توسلی، غلام‌عباس، جامعه‌شناسی کار و شغل، قم: مهر.
- ۷۴- صدیقی اوراعی، غلام‌رضا، ۱۳۷۴، جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی جوانان، بی‌جا: بی‌نا.
- ۷۵- لوئیس، کوز، ۱۳۷۶، زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- ۷۶- پژوهشگاه مطبوعات علوم انسانی، ۱۳۷۴، بررسی جرایم زنان در مرکز بازپروری شفق، بی‌جا: بی‌نا.
- ۷۷- عمید، حسن، ۱۳۶۲، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر.
- ۷۸- ساعی ارسی، ایرج، ۱۳۸۲، خانواده ناپسامان و بزه‌دیدگی (مقاله).
- ۷۹- بیکر، ترزال، ۱۳۷۷، نحوه انجام تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییبی، بی‌جا: بی‌نا.
- ۸۰- صدفی، ذبیح‌الله، بابایی، سکینه، ۱۳۸۲، تکنیک‌های خاص تحقیق، تهران: ورجاوند.
- ۸۱- افروز، دکتر غلام‌علی، ۱۳۸۳، چرا بیجه جانی شد؟ (تحلیلی از رگه‌های شخصیتی بیجه عامل قتل‌های زنجیره‌ای کودکان پاکدشتی)، تهران: راه تربیت، وابسته به مرکز آموزشی و پژوهشی سازمان زندان‌ها.